

Rabobank

Prinsjesdag 2008: Cadeautjes voor ondernemers

Ondernemers kunnen in ons land nog steeds een goede boterham verdienen, maar op meer dan een matige groei mogen ze voorlopig niet rekenen. De mondiale afkoeling raakt Nederland in 2008 en ook 2009 zal bescheiden cijfers laten zien. De combinatie van lage groei en hoge inflatie maakt het voor de Europese centrale bank lastig om gepaste stimuleringsmaatregelen te nemen. Succesvol ondernemen draait om het vermogen om snel de koers te verleggen, in termen van kostenbeheersing of het ontsluiten van nieuwe markten. Ondertussen is het kabinet er in geslaagd begrotingstechnisch de eindjes aan elkaar te knopen. Er is zelfs ruimte voor leuke dingen voor het bedrijfsleven, maar de tijd zal leren of dit daadwerkelijk nieuw beleid is. Aan kleine cadeautjes om ondernemend Nederland te paaien, hebben we niets.

Algemeen beeld

De economische groei in Nederland valt dit en volgend jaar sterk terug. Naast de Verenigde Staten heeft een aantal Europese landen duidelijk last van de onrust op de financiële markten. Deze vertaalt zich via hogere risico-opslagen in hogere financieringskosten voor bedrijven en huishoudens. Daarnaast hebben sterk opgelopen olie- en voedselprijzen de inflatie wereldwijd opgestuwd met een negatief effect op de koopkracht van consumenten en de winsten van bedrijven. De inmiddels ingezette verzwakking van de internationale conjunctuur zet zich in de tweede helft van dit jaar voort. In de loop van 2009 verwacht het CPB een voorzichtig herstel, maar de risico's en onzekerheden blijven zeer groot.

Tabel 1: Kerngegevens 2008 en 2009 (mutaties in % per jaar)

	2008	2009
Goederenuitvoer (excl. energie)	4½	3¼
Particuliere consumptie	1½	1
Bruto investeringen bedrijven (excl. Woningen)	6½	-2¾
Productie marktsector	2½	1

Bron: CPB, MEV 2008

Op Prinsjesdag noemt het kabinet nieuw beleid, ook met relevantie voor bedrijven. Een kort overzicht, zonder compleet te kunnen zijn.

- Het bedrijfsleven profiteert van koopkrachtreparatie- en arbeidsmarktmaatregelen, zoals het wegnemen van regels en risico's die met het aannemen van personeel gepaard gaan. Na het akkoord over de ontslagvergoeding zou in goede harmonie over loonmatiging gesproken moeten kunnen worden. Ook mobiliteitsverbetering komt het bedrijfsleven ten goede.
- Voorts is sprake van in totaal € 1,5 mrd lastenverlichting voor bedrijven (0,027% van de toegevoegde waarde, € 180 per werkende).
- Voor het MKB komt € 40 mln extra innovatiekrediet en € 39 mln extra R&D-geld beschikbaar.
- Starters met een kredietbehoefte tot € 25.000 krijgen toegang tot microfinanciering; de borgstellingsregeling MKB wordt verhoogd.
- De 'groeiversneller' moet 80-100 bedrijven snel naar een omzet van meer dan € 20 mln helpen.
- Verhoging van de MKB-winstvrijstelling en belastingaftrek startende ondernemers; de eerste € 250.000 winst wordt met 20% belast (nu € 200.000 à 23%).
- Tweede verlaagd leaseautotarief (20%) en fiscale maatregelen voor thuiswerken.
- Vereenvoudiging verpakkingsbelasting.
- Jaarlijks wordt 1000 tot 1500 ha bedrijventerrein geherstructureerd.
- Individuele veiligheidsscan voor bedrijven, ook voor oplichting en fraude.
- Voortgaande vermindering administratieve lasten, o.a. door verhoging van de ondergrens voor BTW-aangifte per kwartaal en een proef met elektronisch factureren door de overheid.

Uitvoer blijft motor achter groei

De Nederlandse uitvoer zit op een omslagpunt. De volumegroei van de uitvoer blijft nog redelijk overeind, maar het aardgas vertekent dit beeld. De verwachtingen zijn somber door de mondiale groeivertraging. De uitvoergroei zal de komende maanden flink terugvallen, waardoor de volumetoename voor geheel 2008 bijna 3% lager is dan in 2007. Het volume van de binnenlands geproduceerde uitvoer (excl. energie) groeit dit jaar met 2¼% en volgend jaar met 1¾%. Een dergelijk groeicijfer is gebruikelijk bij een tegenvallende internationale conjunctuur. De wederuitvoer zal dit en volgend jaar met 6½%, resp. 4¾% toenemen. Zowel dit als volgend jaar nemen de arbeidskosten per eenheid product in de Nederlandse verwerkende industrie meer toe dan bij concurrenten. De groei van de arbeidsproductiviteit is in 2008 en 2009 lager dan bij concurrenten en de loonvoet stijgt meer. Nederland zit in de laatste fase van hoogconjunctuur, waardoor de krapte op de arbeidsmarkt groter is dan in veel andere landen. Hierdoor stijgen de lonen, terwijl tegelijkertijd de groei van de arbeidsproductiviteit vermindert. De winstmarges van exporteurs zullen fors verslechteren. De sterke prijsstijgingen van grondstoffen kunnen vanwege contractuele verplichtingen niet onmiddellijk worden doorberekend in de uitvoerprijzen. Dit geldt des te meer omdat de internationale conjunctuur terugvalt. Door de lagere wederuitvoer groeit de Nederlandse uitvoer van goederen (exclusief energie) volgend jaar minder hard dan de relevante wereldhandel. Dat wijst op marktaandeelverlies, door de geleidelijke doorwerking van de zwakke prijsconcurrentiepositie.

Tabel 2: Goederenuitvoer (excl. energie, % groei per jaar)

	2008	2009
Uitvoervolume	4½	3¼
w.v. binnenlands geproduceerde uitvoer	2¼	1¾
w.v. wederuitvoer	6½	4¾
Relevant wereldhandelsvolume	3¼	3¾
Prijsconcurrentiepositie	-1¼	0

Bron: CPB, MEV 2008

Investeringsgroei slaat om

De bedrijfsinvesteringen hebben hun top gehad. Dankzij eenmalige projecten hadden we dit jaar nog een mooie groei, maar dat is voorbij. Hierin zien we de afvlakking van de productiegroei (minder uitbreidingsinvesteringen) en het geringe producentenvertrouwen. Ook de winstdruk raakt de bedrijfsinvesteringen en de verhoogde kredieteeisen werken ook niet mee. Een afname van de conjunctuurgevoelige investeringen (machines, computers, bedrijfsgebouwen) is waarschijnlijk. Het aantal aan bedrijven verkochte auto's zal iets toenemen, maar kleine en zuinige auto's geven minder omzet. In 2008 zal de verkoop van vrachtwagens zich herstellen, na de ongunstige fiscale maatregelen in 2007. Vanwege de minder snel stijgende vraag naar vervoer zullen in 2009 minder vrachtwagens worden aangeschaft.

Tabel 3: Investeringsgroei 2008 en 2009 (% groei per jaar)

	2008	2009
Machines en computers	5¼	-4¾
Bedrijfsgebouwen	6½	-1
Wegvervoermiddelen	8½	-4¾
Totaal bedrijven	6½	-2¾

Bron: CPB, MEV 2008

Groei in woningbouw zwakt af

De woninginvesteringen zijn in 2007 met 5% toegenomen, conform de twee voorgaande jaren. In 2007 was herstel- en verbouw de motor. Het aantal gereedgekomen woningen liep de afgelopen vijf jaar op, tot 80.000 in 2007. In 2008 zakt de groei van woninginvesteringen naar 1¼%, vooral door een geringere groei van nieuwbouw. Deze vertraging hangt samen met de terugval van het aantal vergunningen sinds 2006. Gemiddeld zit er twee jaar tussen het afgeven van de vergunning en het opleveren van een woning. Ook in 2009 zien we het effect van minder bouwvergunningen. De investeringen in herstel- en verbouw kunnen nog iets groeien, ervan uitgaande dat de renovatie van de aandachtswijken wordt voortgezet. Per saldo resulteert voor komend jaar een lichte daling van de investeringen in woningen met ¼%.

Tabel 4: Woningbouw 2008 en 2009

	2008	2009
Gereedgekomen nieuwbouwwoningen (x 1.000)	81	80
w.v. koopwoningen	58	57
Investerings in woningen (%groei per jaar)	1¼	-¼

Bron: CPB, MEV 2008

Met Prinsjesdag worden niet specifiek **de economische ontwikkelingen in het MKB** toegelicht. Het EIM heeft onlangs min of meer gelijksoortige cijfers over 2009 (2008) gepubliceerd¹⁾. Naar verwachting zal de afzetgroei van het MKB in 2009 2% zijn, iets minder dan de 2¾% van 2008 (en een stuk minder dan de 4% van 2007). Er zijn in de ramingen geen sectoren die in de min duiken. Ook het MKB heeft last van de terugvallende binnenlandse bestedingen en de verschraling in de internationale omgeving. Een goede kostenbeheersing en een stijging van de productiviteit kunnen de winsten op peil houden. Aanhoudend hoge kosten van grondstoffen en energie en opwaartse druk op de lonen zouden in het ongunstige geval dit beeld kunnen verstoren. Het aantal zelfstandigen zal bescheiden toenemen (2%), evenals het aantal werknemers (0,4%), duidelijk minder dan in voorgaande jaren.

	Afzet ²⁾		Winst ³⁾	
Industrie	1¾	(2¼)	6¼	(9¾)
Bouwnijverheid	1½	(4½)	9	(13)
Groothandel	6¼	(5¾)	1½	(1¾)
Detailhandel	½	(1½)	3¼	(9¼)
Autosector	1¼	(1½)	1½	(4½)
Horeca/recreatie	¾	(1)	5¼	(4¼)
Transport	1¾	(2¼)	1¾	(3)
Zakelijke d.	2	(2½)	6¾	(5½)
Totaal MKB	2	(2¾)	5½	(6¼)

1) Kleinschalig Ondernemen 2008, juni 2008 (www.eim.nl)

2) Volumemutatie 2009 (2008), % t.o.v. voorgaand jaar

3) Nominale mutatie 2009 (2008) % t.o.v. voorgaand jaar

Consument sombert

In juli 2008 kelderde het consumentenvertrouwen, nadat het al eerder in 2007 onderuit ging. Ook de koopbereidheid laat een veer. Meestal volgt de consumptie het vertrouwen met een vertraging van 6 tot 12 maanden. In de twee-

de helft van 2008 en 2009 zakt de groei naar een magere 1%. We hebben ook last van de matige ontwikkeling van het reëel beschikbaar gezinsinkomen. Door minder groei van werkgelegenheid en winstinkomen, de vlakke aandelen- en woningmarkt en hoge inflatie zien gezinnen in 2008 hun reëel beschikbaar inkomen met slechts ¾% toenemen. De ramingen voor volgend jaar zijn iets positiever: +1½%. Bijna een kwart van de consumptieve bestedingen gaat naar vaste lasten, zoals zorg, aardgas en wonen. De conjunctuur heeft hierop nauwelijks invloed. In 2008 werd in plaats van de no-claimteruggave, een eigen risico in de zorgverzekering ingevoerd. Daardoor steigen de zorguitgaven fors.

De uitgaven aan duurzame consumptiegoederen reageren sterk op de conjunctuur. Als de economie groeit, geeft de consument meer uit aan bijvoorbeeld auto's, televisies en meubels. Als de conjunctuur omslaat, kunnen we hier zelfs een krimp zien. De afgelopen twee jaar groeide de consumptie van duurzame goederen met 5½% per jaar, voor 2008 wordt een daling van ½% verwacht, voor 2009 jaar zelfs van 3¾%.

De vraag naar voedings- en genotmiddelen vertoont een stabiel patroon. Toch vertraagt ook de reële groei van uitgaven aan deze groep. In 2007 gaven we nog 2,6% meer uit, 2008 kent een plus van slechts 1¼%. Volgend jaar vertraagt de groei verder, naar 1%. Naast een zwakke economie spelen ook stijgende voedselprijzen en hogere accijnzen een rol.

Tabel 5: Particuliere consumptie 2008 en 2009 (% groei/jaar)

	2008	2009
Particuliere consumptie, volume	1½	1
w.v. voedings- en genotmiddelen	1¼	1
w.v. duurzame consumptiegoederen	-½	-3¾
w.v. vaste lasten (aardgas, wonen, zorg)	3½	1¾

Bron: CPB, MEV 2008

Arbeidsmarkt: aandacht voor loonstijging

De conjunctuuromslag raakt ook de arbeidsmarkt. Het arbeidsaanbod zal minder toenemen dan in voorgaande jaren, maar er zal nog wel groei zijn. De participatie van ouderen

neemt toe. We worden grijzer, maar werken langer door. De grootste instroom komt nog steeds van vrouwen. De bijdrage van arbeidsmigratie vermindert door de betere economie in Polen, het belangrijkste herkomstland. De groei van de werkgelegenheid in arbeidsjaren, die in 2007 nog 2,3% bedroeg, valt terug naar 1¾% in 2008 en ¼% in 2009. Ook de arbeidsmarkt kent overloopeffecten, met een vertraging van 6 tot 9 maanden op de productieontwikkeling. In 2009 blijft de werkgelegenheid in het bedrijfsleven gelijk. Dit jaar is de werkloosheid 4% (315.000 personen). In 2009 stijgt deze naar 4¼% (335.000 personen). Door o.a. de stijgende participatie van vrouwen en ouderen, blijft het arbeidsaanbod toenemen terwijl de groei van de werkgelegenheid achterblijft. Hierdoor loopt de spanning op de arbeidsmarkt in 2009 niet verder op, een lichtpuntje voor ondernemers. De contractloonstijging in de marktsector trekt aan naar 3¼% in 2008 en 3½% in 2009, door krapte op deelmarkten en hogere inflatie. De werkgevers-sociale lasten stegen in 2008, vooral door een verhoging van de inkomensafhankelijke bijdrage ZVW. Voor 2009 wordt een daling voorzien, dankzij verlaging van de AWF-premie voor werkgevers en daling van de inkomensafhankelijke bijdrage ZVW en het ziekteverzuim. De daling van de sociale lasten compenseert de oploop van de contractloonstijging en de incidentele loonstijging. De loonvoet in de marktsector stijgt dit jaar naar verwachting met 4¼% en volgend jaar met 4%.

Tabel 6: Arbeidsmarkt (% groei per jaar)

	2008	2009
Contractloon (incl. overloop)	3¼	3½
Loonvoet marktsector	4¼	4
Werkgelegenheid (arbeidsjaren)	2	0
Werkloze beroepsbevolking (niveau)	4	4¼

Bron: CPB, MEV 2008

Druk op winsten, solvabiliteit blijft goed

Dit jaar neemt de kapitaalinkomensquote (de tegenhanger van de arbeidsinkomensquote) met ruim 2%-punt af. Het is lastig de fors gestegen productiekosten (hogere invoerprijzen) volledig in de afzetprijzen te versleute-

len. De winstquote (waarin in tegenstelling tot de kapitaalinkomensquote wel rekening is gehouden met rentelasten) profiteert van relatief lage netto rentelasten. Bedrijven hebben in 2003-2004 hun schulden gesaneerd en daarna is de schuldtoename klein geweest. De winstquote ligt in 2008 en 2009 lager dan in 2007, maar het niveau blijft hoog. De buitenlandse winsten krompen door de zwakke internationale conjunctuur en dat raakt de solvabiliteit. Dalende beurskoersen en koersverlies van de dollar resulteren in negatieve herwaarderingen. De solvabiliteit staat hierdoor onder druk, maar blijft per saldo zeer behoorlijk.

Tabel 7: Winst en vermogensverhoudingen (%)

	2008	2009
Kapitaalinkomensquote marktsector	19	18¾
Winstquote (productie in Nederland)	14½	14½
Rentabiliteit eigen vermogen	10	10¼
Solvabiliteit	47¼	47¼

Bron: CPB, MEV 2008

Commentaar

Ondernemers zijn nu aan zet om aan te tonen dat zij ook bij tegenwind vooruit kunnen komen. De sleutel daarvoor ligt in verhoging van de arbeidsproductiviteit (via kapitaal en kennis), de enige remedie tegen hogere lonen en arbeidsmarktkrapte. Uit angst voor de krantenkoppen repareert het kabinet nu de koopkracht. Gelukkig vergeet men het bedrijfsleven niet helemaal, maar er is nog veel meer nodig in het bedrijfsleven. Om het concurrerend vermogen van het Nederlandse bedrijfsleven op peil te houden zijn oplossingen nodig voor zijn dagelijkse ergernissen, zoals slechte bereikbaarheid, ontoereikende beschikbaarheid van goed opgeleid en betaalbaar personeel en de nog steeds bestaande administratieve rompslomp die hem van het echte werk houdt.

september 2008

Willem van der Velden (030 - 2162478)

W.Velden@rn.rabobank.nl

www.rabobankgroep.nl/kennisbank